

Ter herinnering

Ds. L. Kievit – Verbi Divini Minister⁵

Dr. ir. J. van der Graaf

Leendert Kievit werd op 17 augustus 1918 in Baarn geboren. Na zijn studie theologie te Utrecht was hij hervormd predikant in Schoonrewoerd (1942-1945), Putten (1945-1952), Woerden (1952-1957), Putten (1957-1964), Leiden (1964-1969) en Gouda (1969-1984), waar hij met emeritaat ging. Hij was enkele jaren assessor van het moderamen van de hervormde synode. Met een onderbreking van enkele jaren was hij van 1962 tot 1986 lid van het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond. Op 20 april 1990 is hij in Putten overleden, waar hij ook werd begraven.

‘De jonge is toch de ouwe niet’, zeiden de mensen, nadat ds. L. Kievit predikant was geworden in Schoonrewoerd. Toen Kievit zelf oud was geworden, zei men: ‘De oude is toch de jonge niet meer.’ Met een twinkeling in zijn ogen en ietwat trillende neusvleugels vertelde hij me dat menigmaal. De jonge was de oude niet. Mag het? Het mag genade heten wanneer een zoon niet de kloon is van zijn vader, maar met eigen gaven, talenten en inzichten is bedeed. De oude was de jonge niet meer. Mag het? Het is genade als een verbi Divini minister niet stilstaat, maar met zijn tijd meegroeit. Ds. H.G. Abma, een goede vriend van Kievit, zei ooit dat de tijd verandert en dat juist diegene verandert die niet mee verandert. Wie het vatten kan, vatte het.

Preken en mediteren

Inmiddels waren ds. I. Kievit (de oude) en ds. L. Kievit (de jonge) zeer aan elkaar verknocht. Beiden leefden in hun prediking. Ds. L. Kievit vertelde over een wandeling met zijn vader. Toen ik eens als jongen liep te wandelen met mijn vader, zei deze, wijzend naar de telefoonpalen: ‘Zó is mijn leven. Het verloopt van zondag tot zondag, evenals de draden tussen de twee palen: van de ene top naar de andere (want daar zijn ze vastgemaakt), maar daar

---

5. Onder deze titel werd aan ds. Kievit een bundel opstellen aangeboden ter gelegenheid van zijn 65^e verjaardag, Amsterdam 1983. Dit artikel is eerder gepubliceerd onder de titel: ‘De oude is de jonge niet (meer)’ in: J. van der Graaf, *Ze hadden wat te zeggen. Vijfentwintig miniaturen over reisgenoten*, Heerenveen 2004, p. 126-133.

tussenin hangen ze veel lager.⁶ Hun beider geloof liep ‘over de kansel’, die ze niet konden missen.

Nadat ds. L. Kievit al emeritus ofwel uitgediend was en hij niet meer kon preken, ontmoette ik hem nog regelmatig, evenals in de jaren dat hij zijn Goudse pastorie bewoonde. Steevast was zijn vraag of er toch nog eens wat preken of meditaties van hem konden worden gebundeld en uitgegeven. Daarin lag zijn leven. De eerste uitgave, die ikzelf voor hem verzorgde, was een juweeltje: *Die geleden heeft*. Het bundeltje kwam in 1969 uit. Kort daarvoor had te mijnen huize een min of meer historisch gesprek plaatsgevonden tussen mij en de oude heer Kok uit Kampen. Ik was kort daarvoor aangetreden in het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond. De uitgaven van de bond verschenen onder eigen verantwoordelijkheid van het hoofdbestuur bij twee huisdrukkers. Met die uitgaven was het niet of nauwelijks mogelijk de reguliere boekhandel te bereiken. Kok, uitgever van vooral boeken uit de kring van de nazaten van de Doleantie, wilde wel een poging wagen om een uitgave van hervormden uit de kring van de bond te verzorgen. Dat was voor Kok een novum en een waagstuk. Het was voor de bond een novum en een uitdaging.

Zo verscheen als eerste uitgave het boek *Leven van de Hoop* van I. Kievit. *Leven van de Hoop* is een bundeling artikelen over de christelijke hoop bij Calvijn, die de oude Kievit in de vooroorlogse jaren had geschreven in het *Gereformeerd Weekblad*. En vervolgens verscheen het boekje met lijdensmeditaties van de jonge Kievit, *Die geleden heeft*. Kok en de bond hadden geen spijt van de samenwerking. Deze uitgaven werden voorboden van een grote oogst.⁷ Waarom was Kievit jr. een geliefd prediker? Men kan dat in woorden proberen te vatten: mooie stijl, christocentrisch, gravend in de Schriften. Maar dat geldt voor meer predikers en preken. Men moet die preken ondergaan hebben om te weten wat het was. ‘Niet bevindelijk genoeg’, heette het van bepaalde kant. Dat klopt, wanneer bevindelijkheid een raster is dat over de Schrift wordt gelegd. Maar wanneer bevinding het manna is of het zuurdeeg dat de prediking doortrekt, ligt het anders. En wanneer bevinding zich voltrekt rondom de Gekruisigde en Opgestane ligt het nog anders. Dieper kan het niet. Over de preken van zijn vader placht hij te zeggen dat, wanneer het over Christus ging, deze heel hoog gingen. Dat was ook met zijn eigen preken het geval.

---

6. M. Verduin, *Ecclesia*, 29 juni 1960.

7. Van ds. L. Kievit verschenen, behalve *Die geleden heeft* (1969), meditaties volgens het kerkelijk jaar: *Vertrouwen en verwachten* (1979) en *Om de eer van Zijn Naam* (1983). Bij uitgeverij De Banier verscheen onder redactie van ds. C. Trouwborst en ds. M. Verduin *De man uit Ur* (1990), een serie preken over het leven van Abraham, gehouden in Gouda.

Onder de preken van Kievit gebeurde er wat. Onuitwisbaar staat in mijn herinnering de eerste preek die ik van hem hoorde. Het was in Zwijndrecht. Kievit preekte over het gebed van Abraham voor Sodom. Abraham zette bij God zijn voet tussen de deur. En dat mocht. Zo mochten ook wij bij God de voet tussen de deur zetten, in gebed om heil en behoud. De preek werd me tot grote zegen. Ook ben ik de preek die hij in Baarn hield, nadat zijn vriend ds. Cor Balke op het zendingsveld in Torajaland op Celebes was overleden (27 dec. 1957), nooit meer vergeten. Deze preek heb ik verschillende keren opnieuw gelezen.

Hij preekte met innerlijke volmacht. Daar lag zijn niet te verwoorden geheim. Geen vuurwerk, wel Vuurwerk. Geen volksbehager, wel een hartenbestormer. In Schoonrewoerd, Putten, Leiden, Woerden en Gouda weet men er nog van mee te praten. Hij bleef tot het eind van zijn leven bij anderen, bij aankomende jonge dominees, speuren of er iets van dat geheim in hun prediking was. Kwam je bij hem op bezoek, dan moest je vooral vertellen of je zo'n persoon had ontmoet dan wel gehoord. Er was ook zo veel arme prediking. In de cultuuromslag die gaande was, wist hij bruggen te slaan. Hij wist zich verknocht aan oude markante godvrezende mensen die hij op zijn levensweg had ontmoet. Over hen kon hij met smaak en humor vertellen. Hij wist zich ook verknocht aan moderne mensen die vatbaar waren voor de oude waarheid in nieuwe taal. Van tijd tot tijd vielen de namen van ouderling Dirk Schuitemaker in Putten en van broeder Gerrit Loeve in Ouderkerk aan den IJssel. Deze broeder kon Datheen citeren ('Als een hert gejaeght, o Heere'), maar ook een psalm in de nieuwe berijming. Hij had zicht op Israël ontvangen, dat bij Kievit zelf alleen in de verte een beetje begon te gloren.

Tijdens een bezoek van Kievit en prof. dr. C. Graafland aan broeder Loeve, zei Loeve hun dat ze over Israël maar niet moesten preken, 'want daar hebben jullie nog niet voldoende licht van gekregen'. Kievit aanvaardde dit vermaan goedmoedig.

Het stoorde Kievit jr. wanneer men leerstellig aan de baard van Kievit sr. ging hangen, zonder hem echt te hebben gekend of zonder zijn geestelijke attitude te delen. Hij was met name argwanend als men in afgescheiden kring zijn vader voor eigen leerstellige of geestelijke kar wilde spannen. Over diens in brede kring verspreide (en geannexeerde) boek *Twéeërlei kinderen des verbonds*, zei hij vaak dat er een vervolg in het hoofd van zijn vader zat, dat hij met de pen geen concretisering meer heeft kunnen geven. In de nacht na het overlijden van Kievit jr. schreef dr. W. Balke een lezenswaardig essay over Kievit sr. en jr. Hij schreef van de preken van I. Kievit dat hij zich daarin scherp kantte tegen het opbouwen van de wedergeboren mens buiten Christus om. Hij legde niemand de handen op met wat men pleegt te noemen voorbereidende genade of een 'toeleidende weg'. 'De volle verbanden

van rechtvaardiging, verzegeling, zoonschap (*buiiothesia*) kwamen bij hem tot een uitwerking, die men haast nergens aantreft, uitgezonderd bij (...): John Owen, Boston en Comrie.⁸

Junior had hier zijn eigen uitwerking, maar in diepe verknochtheid aan zijn vader.⁹

Kerkelijk

Eén aspect bij vader en zoon Kievit verdient speciale aandacht. Ook in kerkelijk opzicht trokken ze samen op. Trad junior in de voetsporen van senior? Ontwikkelde senior mee met junior? Of gingen ze beiden mee met de ontwikkelingen in de tijd en in de kerk? Feit is dat I. Kievit aan het einde van zijn leven waarderende artikelen schreef over de volkskerkgedachte bij Ph.J. Hoedemaker, de negentiende-eeuwse theoloog. Hoedemaker heeft zich als geen ander gekeerd tegen het doleantiestreven van Abraham Kuypers. En ds. Kievit kwam bij het ouder worden steeds kritischer te staan tegenover de Afscheiding, als hij zag wat er in de kerken van de Afscheiding en de Doleantie van terecht was gekomen.

Balke spreekt daar ook over:

Ouder geworden, uitte ds. Kievit sr. waardering voor het kerkelijk standpunt van Hoedemaker. Eerder uitte hij binnenskamers nog wel eens kritiek op de hoedemakeraanse opvattingen van de familie Balke – dat ging overigens vriendschappelijk – die in Amsterdam had verkeerd in de kringen rondom dr. Hoedemaker en ds. Chr. Hunningher. Maar nu werd hij overgebogen tot de opvatting, dat de Hervormde Kerk het lichaam van Christus is ‘in en voor dezen lande’. Hoedemaker dacht zich deze volkskerk, als kerk, gebonden aan Schrift en belijdenis.

Balke citeert Kievit sr. letterlijk: ‘Wanneer inmiddels de tucht op leer en leven wordt gehandhaafd kunnen wij tegen deze volkskerkopvatting niet zoveel bezwaar hebben.’ En over de Afscheiding: ‘Iedere kerkformatie zoekt een grond voor haar gescheiden-zijn.’

Vader Kievit ging intussen helemaal mee met het kerkelijk engagement van zijn zoon. Dat kerkelijk engagement was voor junior overigens niet los verkrijgbaar. In zijn indrukwekkende stemverklaring, die hij aflegde ten aanzien van de kerkorde van 1951, keerde hij zich tegen het feit dat het artikel over het apostolaat (VIII) voorafging aan dat over het belijden (X). Het apostolaat diende door en vanuit het belijden bepaald te worden. Na de aanvaarding van de kerkorde – ds. Kievit had zich met dertien andere hervormd-gereformeer-

---

8. Balke, W., ‘De beide predikanten Kievit: een persoonlijke herinnering’, in: *Heel het Woord en beel de Kerk*, Kampen 1992.

9. Zie verder het artikel van dr. Balke in deze uitgave.

de synodeleden tegen verklaard; alleen ds. A. Meyers stemde voor – reisde ds. Kievit samen met zijn vriend dr. K.H. Miskotte per trein naar huis. Miskotte was, zo vertelde mij Kievit, ontroostbaar, omdat het niet mogelijk was gebleken de nieuwe koers van de Hervormde Kerk met een gemeenschappelijk aanvaarde kerkorde te vervolgen. Kievit bleef Miskotte graag lezen, ook al accordeerden ze theologisch niet in alles. De reden van de vriendschap zal ook te maken hebben gehad met hun verwantschap in spirituele taal en stijl. Ds. Kievit zelf bleef ten opzichte van de kring, waarin hij in- en uitademde, kritisch. Het ging om de kerk, niet om ‘de bond’.

Datzelfde gold voor zijn vriend ds. G. Boer, een van de deelnemers aan de contio van zijn vader, later voorzitter van de Gereformeerde Bond. Ds. L. Kievit heeft ongeveer vijftientig jaar deel uitgemaakt van het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond. Juist in die jaren heb ik hem leren kennen en waarderen in zijn liefde voor de kerk, zijn kritische inbreng waar nodig en zijn mildheid wanneer de kerk zich niet voegde naar wat hij vanuit zijn hervormd-gereformeerd Anliegen voorstond. Nadat ik in *Woord en Dienst en De Waarheidsvriend* een gedachtewisseling was begonnen met de Amsterdamse ds. A.A. Spijkerboer, was zijn eerste reactie dat ik me door Spijkerboer in de fuik had laten trekken. Omdat ik bewilligde in een inzet waarin Spijkerboer de liturgische kwestie als het bonds-eigene had opgevoerd.

Pijnlijk was het – de eerlijkheid gebiedt het me te zeggen – dat hij zich gedrongen voelde het lidmaatschap van het hoofdbestuur te beëindigen. Ik hoor het hem nog zeggen: ‘Voorzitter, als wij goede vrienden willen blijven, is het beter dat ik ga.’ Boer en hij zijn goede vrienden gebleven. Hij speurde echter bij Boer-in-functie een aanscherping waar hij niet helemaal achter kon staan. Het was in de tijd dat C. Graafland, predikant in Amsterdam, in hervormd-gereformeerde kring beroering wakte met het geschrift *Verschuivingen in de Gereformeerde Bondsprediking*. Kievit verzorgde in het orgaan van de bond een rubriek ‘In gesprek’. Hij bleef, meer dan Boer, met Graafland in gesprek, hoewel ook kritisch waar hij dat nodig achtte.

Nochtans bedoelden Boer en Kievit beiden voor het geheel van de kerk hetzelfde. Voor mijzelf zijn beiden van onschatbare betekenis geweest. Ze zijn wat mij betreft niet tegen elkaar uit te spelen; toen niet, nu niet en nooit. Na het heengaan van Boer keerde Kievit terug in het hoofdbestuur.

Laatste jaren

Ds. L. Kievit jr. was al jong oud. Hij kwam een ernstige neergang in zijn gezondheid, die hem geruime tijd voor zijn werk uitschakelde, te boven. Bij zijn emeritaat schonken leerlingen en vrienden hem nog een liber amicorum.¹⁰ Maar na zijn emeritaat werd zijn gestalte snel gebogener. Hij bleef

---

10. J. van Oort, A. de Reuver en M. Verduin (red.), *Verbi Divini Minister*, Amsterdam 1983.

evenwel fris van geest, zodat het telkens weer een genoeg was een aantal uren in zijn gezelschap te vertoeven. Hij had ze nog gekend, de mensen van vroeger: dr. Hugo Visscher en ds. G.H. Kersten, dr. J.G. Woelderink en ds. P. Zandt. Anekdoten en ernst wisselden elkaar af.

Bij zijn heengaan had zijn leerling ds. M. Verduin geen treffender tekst kunnen kiezen dan die uit Openbaring 1:16: 'En Hij had zeven sterren in Zijn rechterhand.'¹¹ Hij, dat is Christus, de sterren zijn de engelen van de zeven gemeenten. En Christus wandelt te midden van de kandelaren, ofwel Zijn gemeenten. Daarom ging het deze begenadigde dienaar van het Woord. In de Goudse Sint Jan had hij altijd het gebrandschilderde raam met Johannes de Doper, wiens uitgestoken hand richting het Lam Gods wijst, voor zich. In Putten, waar hij tweemaal predikant was, is hij begraven. Toen de lange rouwstoet door de straten van Putten trok, werd Psalm 116 gezongen. Bij de ingang van het kerkhof zette het hoofd van de stoet deze psalm in. Het zette zich voort door de rijen die volgden. Zo was het ook gebeurd bij de begrafenis van zijn vader. Zo gebeurde het ook in de vroegchristelijke kerk. 'Moge een jonger geslacht – we horen hem zeggen van Zijne trouw van geslachten tot geslachten – de lamp van de verkondiging verder dragen', besloot ds. H.G. Abma zijn in memoriam in *De Waarheidsvriend*, onder de veelzeggende titel: 'Ik ben benauwd om uwentwil, mijn broeder' (2 Sam. 1:26).

Op de overlijdensadvertentie van ds. Kievit stond de tekst uit Psalm 43, in de vertaling van Ida Gerhardt en M. van der Zeyden: 'Wat buigt ge u neer, mijn ziel, wat zijt gij ontrust in mij? Stel gij op God uw hoop; eenmaal loof ik Hem weer, die mij bevrijdt – mijn God.'

---

11. M. Verduin, *In het midden van de zeven kandelaren. Ter nagedachtenis aan ds. L. Kievit*, Maassluis 1990.